

Карл Ясперс

КОМУНІКАЦІЯ

КОМУНІКАЦІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО

На запитання: чому виникає комунікація? чому я не можу бути самотнім? — відповіді так само важко, як і на всі інші запитання, які стосуються суті проблеми [комунікації]. Для того, щоб зрозуміти смисл твердження: я існую в комунікації з іншими людьми, з якими об'єктивно та суб'єктивно вступаю в стосунки співробітництва та порозуміння, потрібно звернутися до фактів спільного людського буття. Для розкриття змісту висловлювання «екзистенціальний характер комунікації» належить з'ясувати, що в цьому твердженні парадоксальним чином означено приховане джерело неможливого як таке, що виходить виключно із самого себе, людського буття. Екзистенціальна комунікація (*existentielle Kommunikation*) ґрунтувалася б на комунікації наявного буття, якби могла виходити з останньої.

1. Комунікація наявного буття (*Daseinskommunikation*). Комунікацію, яку можна визначити як життя людини серед інших людей (так вона проявляє себе різноманітним чином на рівні наявного буття), можна зрозуміти (з усіма її спостережуваними особливостями, мотивами та впливами),

Карл ЯСПЕРС (1883—1969) народився в Ольденбурзі. 1901 року закінчив класичну гімназію, а 1908 — медичний факультет Гейдельберзького університету. З 1921 року — ординарний професор філософії цього ж університету. В 1937 році був звільнений з роботи через політичну неблагонадійність. Після закінчення війни став знову викладати філософію, з 1948 року — ординарний професор філософії в Базельському університеті.

Широко відомим, як філософа, його зробила видана 1919 року «Психологія світоглядів». Того ж року з'являється його праця «Духовна ситуація часу», а в 1931—1932 виходить його «Філософія» (у 3-х томах), завдяки їй Ясперса визнають як одного з провідних німецьких філософів, як духовного лідера повоєнної Німеччини. Серед його доробку варто відзначити такі праці: «Про істину» (1947), «Витоки історії та її мета» (1948), «Філософська віра» (1948), «Про умови та можливості нового гуманізму» (1952).

В одній з останніх німецькомовних праць, опублікованих під назвою «Філософування як комунікація», зазначається, що осягнути особливість нашої

лише звернувшись до стосунків людей у межах певної спільноти. Будь-який тип спільноти буває не зайвим для [звичайного] існування, але не таким уже й необхідним для людського буття. Тобто саме тут можна відчутти, що є певна межа в тлумаченні комунікації. Психологічні та соціологічні за типом стосунки між людьми можуть стати предметом дослідження; справжня ж комунікація, в якій я власне й можу вперше щось дізнатися про моє буття серед інших людей, не пізнається емпіричним шляхом; її висвітлення — це філософське завдання.

а) *Наївне, безпроблемне буття людини у спільноті* означає, що її уявлення нічим не відрізняється від уявлення людей, котрі її оточують, тобто від узвичаєних уявлень. У такому разі людина не замислюється над своїм буттям, бо запитання приносить із собою розлад. Тому всі уявлення людини про світ мають загальну природу, саме на них ґрунтується її усвідомлення власного буття. Субстанція спільного буття, оточення та думки людини — це те, що не піддається сумніву. В ситуації наївного існування я поведжуся як усі, вважаю так, як вважають інші, думаю як вони... Думки, наміри, заботи є стандартними, ніхто не замислюється над тим, чому відбувається така загальна, первісна, безпроблемна ідентифікація. Тут свідомість людини прозора, а її самосвідомість неначе прикрита вуаллю¹.

Особистість, яка живе в межах цієї спільноти, ще не перебуває в процесі комунікації, тому вона ще не є свідомою особистістю у власному значенні слова. Коли я бажаю бути в [дійсній] комунікації, я не можу бажати залишитися в цьому неусвідомлюваному стані [наївного існування].

¹ Психологічно-соціологічні дослідження цього примітивного стану можна знайти у Тарда, Лебона, Леві-Брюля, Рейса та ін.

епохи, конкретної ситуації людини в ній можна, тільки звертаючись до комунікативної філософії К. Ясперса як однієї з найсвоєрідніших концепцій буття людини та його можливостей.

Сказане можна було б продовжити таким чином: осягнути ж сутність і витоки самої цієї філософії, таких її ключових понять, як «комунікація» та «екзистенція», неможливо без ґрунтовного знайомства з фундаментальною тритомною працею К. Ясперса «Філософія».

Саме тут Ясперс не лише стверджує, що «комунікація — це першопричина екзистенції», але й прояснює, «висвітлює» зміст цих понять. Незважаючи на те, що проблема та поняття комунікації є найголовнішими у філософії Ясперса, безпосередньо він звертається до них лише в одному із розділів другого тому своєї «Філософії»; він так і називається «Комунікація». Переклад частини цього розділу ми й пропонуємо читачеві.

Переклад здійснено за виданням: Jaspers K. Philosophie. Berlin; Göttingen; Heidelberg: Springer, 1956. — Bd. 2. — S. 50—71.

б) Це вже буде стрибок, коли я *свідомо протиставлятиму себе* світові та іншим людям. Так виникає і стає зрозумілою незалежність. Цей стрибок можна пов'язати з розвитком ясного, послідовного, загальнозрозумілого логічного мислення, за допомогою якого світ, раніше схожий на сон, кристалізується у світ певних, сталих та повторюваних предметів і закономірностей¹.

Після вивільнення незалежного Я, виникає запитання: як люди *поводяться та розуміють* одне одного. Мислити в межах примітивних, безпроблемних спільнот — марно втрачати час, справжня можливість для цього з'являється тоді, коли люди стають самостійними Я-атомами, а їхні стосунки перетворюються на стосунки між розумними та наділеними власним буттям істотами.

По-перше, [самостійні індивіди] дістають можливість порозуміння поміж собою або через *загальне розуміння речей об'єктивного світу*, або через загальні дії, вчинки, мета яких ставиться та досягається спільно. В цьому разі ми маємо ще не персоніфіковану спільноту, де кожне Я (завдяки формальній належності) у принципі здатне заступити місце іншого.

По-друге, це окремішне Я дістає можливість поводитися з іншими *Я як з речами*. Загальне розуміння змісту речей і, тою ж мірою, психологічне розуміння мотивів поведінки іншої людини використовуються як засіб для досягнення бажаної мети. При цьому інша людина, виступаючи лишень засобом для досягнення чужого бажання, не тільки визначається як буття в ряду іншого буття, але й розпочинається як звичайний природний об'єкт, остаточний сенс якого невідомий. Тому й поводяться з нею так, наче її власні наміри не існують для інших, при цьому жодні особисті стосунки просто неможливі. Іншими словами, загальне для всіх розуміння іншої людини як речі, безособове ставлення до неї можливе саме тоді, коли людину вважають за річ серед речей, а міжлюдські стосунки розглядають як засіб панування над іншими людьми. Коли ж названі стосунки стають взаємними, негайно розпочинається боротьба за те, щоб примусити іншого мовчати, й утворюється сама позірність комунікації з керованою [людиною] річчю.

¹ Проблема *фактичного* виникнення та розвитку особистої свідомості та логічного мислення є давньою історичною проблемою, яка, аби позбутися тривіальності, та за браком позитивних свідчень, змушує нас спиратися на гіпотези.

в) В третьому типі комунікації я виступаю не лише як окремий носій загальної свідомості. Можливість універсальної раціональності є просто засобом для того, щоб я міг залишитися також екзистенцією (Existenz). Проте лише завдяки ratio я не можу стати собою, хоча, водночас, я не можу й поза ним бути собою. Коли я пізнаю речі, я вже виходжу за межі тієї комунікації, де всі є ідентичними один одному.

Адже людина є не лише формальним я процесу розуміння й не лише вітальним буттям, але й водночас носієм певного змісту, який або лишається прихованим у темряві примітивної спільноти, або ж висвітлюється в *духовній* цілісності свідомого буття. Для останньої, як *ідеї*, істотними є константи й закономірності; вона не бере до уваги точки зору окремої людини, заперечує її особистісні наміри та пошуки істини.

Панівна ідея не має власного, визначеного предмета, але завдяки її цілісності, що безособово втілюється в її суб'єктах, все ж таки можна говорити про її предмет. На відміну від [життя] примітивних спільнот, ідея втілюється в кожному зі свідомих незалежних Я, котрі вже долають стан примітивності й безтурботності. Спільнота, згуртована ідеєю чогось цілого, — цієї держави, цього суспільства, цієї сім'ї, цього університету, цієї професії, — вперше приводить до змістовної комунікації.

Але в такій комунікації ще не відбувається моя ідентифікація з самим собою. Хоча моє життя в межах [розуміння] об'єктивності буття світу може здійснюватися лише шляхом персональної участі в ідеї, а окремий індивід [при цьому] зберігає свою особливість у всепоглинаючому полі ідеї, все ж таки, як емпіричний індивід він цілком розчиняється в ній. Комунікація в межах ідеї, здійснення останньої завдяки екзистенції надзвичайно наближує людину до інших людей, але на цьому рівні ще не є можливою близькість до них «мене самого» (з її запереченням взаємозамінюваності людей та незгодою з розумінням світу як приватної справи — з точки зору ідеї).

Соціальні стосунки між людьми можна вивчати в трьох взаємодоповняльних один щодо одного вимірах: у межах примітивної спільноти, предметної цілераціональності й раціональності, яка є втіленням певного духовного змісту¹.

¹ Аналізувати ідею — означає рухатися шляхом історичної інтерпретації, яка саме й може досягнути «духу» чи «принципи» часу, культури, народу, інститутів (Монтеск'є, Гегель, Ранке).

Іншими словами, коли специфічна дійсність соціологічних відносин стає предметом дослідження, вони інтерпретуються з певної точки зору — з точки зору масової психології та примітивної спільноти, з точки зору раціональності та цілераціональності якоїсь «ідеальної» ідеї. Чи йдеться про спільні наміри в роботі, чи то йдеться про стосунки вчителя й учня, лікаря й пацієнта, керівника й підлеглого, продавця й покупця, замовника й виконавця, або ж про учасників переговорів чи про порядок парламентських та інших дебатів, або ж, врешті-решт, партнерство та участь у спілках та організаціях, — кожного разу психологічна реальність є *підставою*, доцільність та розуміння змісту вчинків — *засобом*, а ідея цілісності та належності до неї утворює більш-менш усвідомлений зв'язок, якого [в принципі] можна зректися, залишивши його як саму можливість.

Вже при побіжному огляді трьох об'єктивно існуючих способів комунікації стають відчутними їхні межі, які вказують на ті напрями, де є можливість зустріти *екзистенціальну комунікацію*. У наївно-субстанційній спільноті межею комунікації є саме *я*; при комунікації цього *я* з іншими *я* виникає інша межа — загальна ідея цілого, у царині якої ми діємо, яка об'єднує нас, але не каузально, а ідеально. В цьому випадку якраз і виявляє себе остання межа комунікації — екзистенція (Existenz). Те головне, що є спільним для всіх попередніх типів комунікації, не просто вирішальним чином пов'язане з нею. Екзистенція за своїм походженням збігається з належною до неї комунікацією. Невидиме на рівні об'єктивної комунікації з'ясовується на рівні екзистенції. [Екзистенційна] ясність приходить до мене через осягнення всієї моєї сутності, а не через осягнення мого наявного буття та його загальних форм.

2. Недостатність не-екзистенціальної комунікації. У кожному типі [відносин] комунікації *я* відчуває особливе, але не абсолютне задоволення. Коли *я* усвідомлюю партикулярність моєї комунікації, і, таким чином, наштовхуюся на її межі, мене вражає її недостатність. Але це трапляється лише за умови, що *я* стану самим собою, а не чистим наявним буттям, «*я* взагалі» — не функцією якоїсь ідеальної спільноти.

Недостатність об'єктивної комунікації і є першопричиною прориву до екзистенції й до того типу філософування, що приводить до її висвітлення. Якщо філософія починається зі здивування, а пізнання світу — із сумніву, тоді висвітлення екзистенції — з *відчуття недостатності* комунікації.

Ця недостатність є вихідним пунктом для філософської рефлексії, яка дає можливість зрозуміти, що Я як особистість можливе лише завдяки зв'язку з іншими людьми.

а) *Недостатність комунікації на рівні свідомості взагалі та на рівні наявного буття.* Як свідомість взагалі Я пов'язане зі свідомістю інших людей. Як свідомість є неможливою без її предмета, так і самосвідомість є неможливою без самосвідомості інших людей. Ізольована окремішня свідомість була б неможливою без повідомлень, без запитань та відповідей, а тому — без самосвідомості, адже мова може існувати лише в царині звернення до інших людей. Для того, щоб перебувати в процесі внутрішньої комунікації та зрозуміти загальні значення мови, мені необхідно спілкуватися з іншими людьми. Проте подібна комунікація є лише *засобом* для буття особистості (Selbst), а не самим її буттям. Я — тут один із багатьох, я взагалі; але я хотів би бути самим собою, а не лише «одним із багатьох».

Як *емпіричне буття* я істотно пов'язаний з іншими існуваннями. Людина стає людиною не лише завдяки народженню та спадковості, але й завдяки традиції. Ізольована людина існує лише в уяві, а не насправді. Колись навіть не вміли відрізнити глухоніму людину від справжнього ідіота; людина стає справжньою людиною, коли вона вже володіє мовою і є причетною до якоїсь традиції.

б) *Вади самотньої людини.* Коли б я відмовився від комунікації навіть із самим собою і наполягав на самотійності своєї свідомості, це ще більше підкреслило б недостатність мого окремого я. Коли я намагаюся сам один зрозуміти сенс життя чи хотів би мати своє знання з цього приводу, я, однак, звертаюся до інших людей; блукаю в п'яті, коли не звіряю свої знання з точкою зору інших людей. Я не можу один відшукати істину, бо те, що є істинним, не може бути істинним *лише* для мене: я не можу просто любити, я повинен любити іншу людину. Коли я один, я — спустошений.

в) *Вади іншого.* Я не можу стати собою, коли цього не хоче інша людина; я не можу бути вільним, коли інший не вільний; я не маю певності без певності іншої людини. У комунікації я почуваю відповідальність не лише за себе, але й за іншого; вона приходить до мене тоді, коли я зустрічаю іншу людину. Смысл комунікації стає зрозумілим як з огляду на мої вчинки, так і з огляду на вчинки іншого. Коли інша людина робить мене своїм об'єктом, тоді я

починаю розуміти і її вади. Мені не потрібна покірність іншого, як і панування його наді мною. Ми, як особистості, обидва виростаємо у взаємному визнанні один одного. Лише разом ми можемо досягти того, чого бажав би кожен із нас, сам по собі.

г) *Спонука до комунікації*. Те, що комунікація переривається, є *моєю* головною провиною. Адже комунікація може починатися й набувати сили не тільки завдяки добрій волі людини та її розумінню; це відбувається з початком її власного буття, власне тоді, коли я сам у процесі комунікації повертаюся до самого себе; комунікація не виникає тоді, коли моє буття залишається за її межами, а відносні та партикулярні форми комунікації тлумачаться як [та чи та] її єдина можливість.

Насправді, *свідомість* [спілкування], яка для мене та для іншого виступає вирішальним фактором комунікації, належить [лише] до факторів зовнішньої *готовності* до комунікації.

Всі наші стосунки з іншими свідчать про їхню [стосунків] визначену, а отже обмежену реальність. Також і усвідомлення, суттєве осягнення значень життєвих подій відбувається з точки зору можливої екзистенції, навіть якщо ми цього й не розуміємо. Усвідомлення того, що ми припиняємо комунікацію або ж мусимо терпіти її руйнування; тиск іншого, чужого буття; неможливість мирним, безболісним шляхом вирішити якісь проблеми; страх, породжуваний переконаннями, яким підкоритися можна лише ціною життя, — всі ці відчуття є основою екзистенціальної свідомості, з якою, власне, й пов'язана комунікація. Кожна втрата комунікації та її розриви і є власне втратою буття. Буття є спів-буттям не на рівні наявного буття, а як екзистенція. Це не те, що виникає з часом, це — лише процес і небезпека. Чому ми й шукаємо в комунікації останнього та зворушливого джерела [буття]. Недостатність комунікації наявного буття й виступає тією причиною, що спонукає мене до глибинної, екзистенціальної комунікації.

д) *Екзистенціальна комунікація*. В такій комунікації, де я вперше зустрічаю та пізнаю самого себе, інша людина — це *певна*, саме ця інша людина: її унікальність є вирішальною для субстанційності її буття. Екзистенціальну комунікацію неможливо підготувати ні «до того», ні «після того», вона існує тут і тепер у своїй неповторності. Вона відбувається

між двома особистостями, які не репрезентують собою щось або когось іншого. Людина має певність у цій комунікації як у чомусь абсолютно історичному, абсолютно непізнаваному зовнішнім чином. Саме в цьому процесі відбувається взаємне творення особистостями одна одної. Зв'язок двох самостійних самостей у межах певної події та комунікації дає можливість кожній із них зрозуміти своє власне буття.

Смисл твердження про те, що я, як самість, є вільним, коли хтось є і хоче бути таким, можна зрозуміти, виходячи із *свободи як можливості*. Тоді як комунікація на рівні свідомості взагалі чи на рівні простої традиції є неможливою без занурення у неусвідомлювані її шари, екзистенціальна комунікація можлива тільки у її вільному вимірі. Відмова від справжньої комунікації означає відмову від мого власного буття, при цьому я не просто втрачаю себе, а через втрату іншого зраджую собі.

3. Межі екзистенціальної комунікації. Екзистенціальна комунікація може перериватися *не лише зовні*, що пов'язано і з певними об'єктивними *рамками* її здійснення.

а) *Відсутність комунікації*. Інколи впевненість у тому, що я можу стати самим собою, тільки спілкуючися з іншими людьми, що комунікація є першопричиною моєї самосвідомості, звучить так, ніби ми мусимо захищатися від прокляття втрати комунікації: не можна наказати людині знайти собі друга; багато хто з людей робить це, та не всім це вдається: одним випадає розчарування, іншим — щастя зустріти друга; [взагалі кажучи] людина може бути готовою до зустрічі, але ніхто не зустрічається.

Такі міркування подають комунікацію як об'єктивний процес, що відбувається аналогічно іншим подіям, неначе зустріти друга — це деяка матеріальна вартість, а ваша готовність до цього є сама собою зрозумілою; неначе недоліки друга можна тлумачити як вади якоїсь речі. Адже *знаходження* друга є не пасивним процесом [очікування з'яви речей], бо має свої корені в екзистенції; його поява підготовляється як розумінням значущості комунікації, так і острахом перед нею (хоча не варто сплутувати простий душевний контакт при виконанні спільної справи зі справжньою комунікацією). Комунікація унеможлиблюється, коли до неї підходить з об'єктивно фіксованими мірками. Комунікація вільних екзистенцій вимагає уникнення будь-яких усталених масштабів. Усі випробування залишаються вторинними і є тільки засобом для комунікації,

а не її умовою. Інстинктивні бажання, які для деяких людей є святими, також перешкоджають комунікації.

Коли ж я стаю занадто зарозумілим із моїм другом і вважаю комунікацію своєю *заслугою*, тоді я глибоко помиляюсь і втрачаю все; що не належить мені одному, те я не можу приписувати лише собі. Сила екзистенції проявляється саме там, де не приходить щастя.

Саме з огляду на проблему походження комунікації, не можна говорити ані про провину, ані про заслугу. Тут ідеться не про *виправдання* недоліку (який буцімто належить мені) й не про *легітимацію* кращого буття шляхом його втілення (ніби до мене має приходити те, що мені не належить). Все, що має екзистенціальний характер, незалежно від мого бажання перебуває за межами об'єктивності.

Історична унікальність комунікації — це та цілісність, що не виникає завдяки мені; навпаки, завдяки саме їй я стаю самим собою; але, як цілісність об'єктивного характеру, вона не має під собою підґрунтя. Комунікація є першопричиною екзистенції, а оскільки в ній лежить і моя свобода, то вона є як моєю заслугою, так і моєю провиною. Адже я можу легковажно кинути напризволяще ті паростки, що розвиваються в ній, пройти повз них або жити так, що зароджуване в комунікації одразу ж загине, відімре. І якщо припинення комунікації породжує почуття провини, то її здійснення — усвідомлення якогось незаслуженого подарунка; коли ж комунікація не відбувається, результатом цього буває відчуття самотності. І якщо я справді спробую її подолати, то й мене самого мій друг приведе до [долаючої самотності] трансценденції.

б) *Історичні межі комунікації*. Вони існують і ставлять свої *вимоги*. Коли відмова від комунікації є моєю провиною, то вступ у процес комунікації має своїм наслідком виключення інших можливостей. Я не можу спілкуватися з усіма людьми. Коли я намагаюся це робити, комунікація руйнується. Адже намагання рахуватися з усіма людьми, які мені зустрічаються, приводить до відчуття поверховості мого буття. Тоді я відмовляюся від цієї ілюзорно універсальної можливості на користь унікальної історичної можливості, хоча й не вільної від певних обмежень.

Виникнення комунікативної самосвідомості пов'язане з розумінням об'єктивних меж комунікації; але з цього водночас чи не вперше впливає її справжній образ.

ВИСВІТЛЕННЯ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Філософія, що намагається досягнути свободу і буття завдяки комунікації (на противагу загрозі всепроникливого соліпсизму та [поверховому] універсалізму наявного буття), спрямована проти тенденції до самопроникнення, проти заспокоєння у сфері загальної свідомості, проти обмеженої впертості індивідуума, проти втрати буття в його традиційних формах. Ця філософія просто й щиро звертається до мене і вважає справжніми та безумовними [саме] комунікативні зв'язки. Вона пошукує *можливості* зберегти те, що, на жаль, втрачається в межах універсалізму та загальної свідомості як такої.

1. Самотність. — Єднання. Чи прийду я сам до себе, залежить від мого спілкування з іншою людиною: йдеться про моє буття та буття-з-іншим. Позбавлений самостійності, я цілком утратив би себе в іншій людині; комунікація передбачає мою самостійність. І навпаки: чим більше я ізольую себе від інших людей, тим більше збіднюється й спустошується комунікація; у помежевій ситуації її абсолютного припинення я перестаю бути собою, тому що я приречений на спустошення.

Самотність не ідентична соціологічно ізольованому існуванню. Хто виштовхується за межі спільноти якогось примітивного стану, не маючи при цьому власної самосвідомості, той або продовжує жити в межах [свідомості] цієї спільноти, або ж потрапляє в темряву подвійного небуття свідомості. Коли людина від народження приречена на самоту, вона не може стати особистістю, Я для самої себе.

У просвітленій свідомості вперше з'являється інше відчуття: я самого себе називаю самотнім, та в цій самотності я ще не є самим собою; самотність є усвідомленням можливої екзистенції, яка по-справжньому здійснюється лише в комунікації.

Комунікація відбувається між двома людьми, які пов'язані між собою, але мусять бути самостійними: вони приходять одне до одного зі своєї самоти, але й знають про неї саме тому, що вже вступили в комунікацію. Я не можу стати собою, не вступаючи в комунікацію, але й вступити в неї не можу, якщо я не самотній. Після усунення самотності через комунікацію виростає нова самотність, яка не може зникнути, якщо я сам не перестану бути передумовою комунікації. Щоправда, я можу не зберегти себе і, втрачаючи дистанцію, розчинитися в іншій людині: як позбав-

лений живлення бурхливий потік перетворюється на жалюгідний струмок, так і я повинен мати силу для власного буття та дистанціювання від нього.

На рівні наявного буття протилежність між ентузіазмом самовідданості [іншому] та суворим спогляданням світу на самоті є екзистенціально невідчутною. Можлива екзистенція виступає тут як рух потягу, а мета й наміри його залишаються нез'ясованими. Коли я не хочу бути самотнім, аби здолати цю самотність я обираю або хаотичну розпливчастість, або ж визначеність, позбавлену особистісних вимірів, форм та наїжджених колій; коли [при цьому] я не зважуюся на відданість, то перетворююся на суцільно застигле порожнє Я.

Тому й не залишає людину неспокій, зникаючи лише на мить, аби нахлинати знову; цей рух [неспокою] не є необмеженим повторенням безнадійно плинного буття, він відбиває напрям і злет екзистенції, її мету й підґрунтя, хоча й без [глибокого] розуміння того, що екзистенція висвітлюється через трансцендентне.

Проти комунікації самотніх людей є також багато істотних заперечень: така комунікація є безнадійною спробою спільності; бо спільність виростає з власної волі особистості (Selbstsein), яка самообмежується істиною, закладеною у підвалини справжньої спільноти; самотня ж людина у філософії знаходить [лише] ілюзію позбавлення небезпеки самотності. На запитання про те, що таке справжня спільнота, існує така відповідь: це те, що може об'єднувати людей. Ідеться або про деяку очевидну істину, яка приводить покірливих у спільноту віруючих, або про ідею справедливого устрою світу, коли (з метою тотального примусового ошасливлення) всі сили держави зосереджуються в одних могутніх руках, а людина мусить відмовитися від самої себе, якщо вона служить цілому, або ж ідеться про щось подібне; проте все це аж ніяк не свідчить, що я перебуваю у справжній спільноті: адже моє буття позбавляється при цьому особистого виміру.

Як філософські прихильники комунікації, так і її супротивники впевнені: *істиною є те, що лежить в основі спільноти*; релігія та філософія єдині у перетворенні безпосередньо зрозумілого [певній] спільноті людей на об'єктивно значуще для неї. Зрозуміле є для спільноти лишень засобом позначати ще не зрозумілу істину, яка тільки згодом має набути ясності. Просте, безпосередньо зрозуміле та відоме не може об'єднувати людей, адже воно

дистанціюється [як загальне] від особистого буття; воно послаблює спільноту, якщо йдеться про головні її визначення. Комунікація як спільнота вгасає насамперед у холодиш воді раціоналізації.

Саме окремішність людини стає причиною того незрозумілого, що збирає спільноту до купи. Якась [непроста] незрозумілість лежить у підґрунті самотності всіх людей, котрі зустрічаються: як у покірливому бутті перед об'єктивно визнаною очевидністю Бога, так і в авторитарній правильності такої світобудови, картину якої пропонує марксизм.

Або я підтримую особливу ситуацію моєї комунікації з конкретними людьми, яким я завдячую своїм існуванням більше, ніж будь-чому з того, що можна визнавати як об'єктивну істину; або ж я можу втопити мою можливу комунікацію з людьми в загальній приязні до всіх; саме такі [форми комунікації] є підвалинами моєї любові до Бога або ж до раціонального (нездатного заблукати у темряві свідомості) визначення людей. Або я знову й знову зважуюся на самотність, щоб віднайти свою самість у комунікації, або ж остаточно розчиняюсь в шитому бутті.

Окремішність є основою для уможливлення будь-якої спільноти. Емпіричні спостереження знову й знову підтверджують істинність такої думки: чим менше людина щось розуміє, тим більше в неї прихильників. З точки зору філософії, всі люди розглядаються як можливі партнери по комунікації: найглибша істина, яку люди здатні зрозуміти, — що об'єднує їх у спільноту. Так виникає дилема: з одного боку, вона може виникнути за бажання примусити людей до єдності грубою силою й через [загальне] поверхове розуміння (що межує з нерозважливою покорю); з іншого — той, хто не ладен, піддаючись облуді, сліпо приймати істину, той, хто визнає лише те, що дійсно існує, — той досягає цього тільки шляхом справжньої, необмеженої комунікації. Достоту, спільноти, утворювані з турботою про власне майбутнє, мусять обмежуватися загальноприйнятними намірами. Хоча подібні спільноти є аж ніяк не тим місцем, де я зможу дійти усвідомлення власного буття, але це така організація людського світу, за якої шанується навіть незрозуміле [як загальнозначуще] й висувається завдання наближення людей одне до одного за допомогою все ширшої комунікації.

Уможливлення екзистенції в напрузі між самотністю та комунікацією — це той вибір, котрий не є обов'язковим

для кожного, але він є безумовним для здійснення можливості власного буття (Seins) у безпосередній єдності з іншими людьми.

2. Виникнення відвертості. — Виникнення дійсності. В комунікації я відкриваюся іншим людям.

Виникнення цієї відкритості є водночас і справжнім виникненням мого Я як самості. Коли я думаю, що виникнення відкритості є лише проявом природжених рис мого характеру, то в такий спосіб я залишаю поза своєю увагою можливість екзистенції, яка проявляється, висвітлюється тільки у процесі відвертості. Але, з протилежної точки зору, з'явитися може лише те, що вже існувало до цього. Виникнення ж відкритості, якщо говорити про виникнення її як буття, є виникненням із ніщо, але не в розумінні виникнення наявного буття. Можна дотримуватися такої точки зору: я є яким я народився; хоча я можу впродовж свого життя пізнати мою природжену здатність, я залишуся таким, яким я є, незважаючи на досить певні емпіричні знання про себе. Сказане може бути справедливим стосовно моїх схильностей та здібностей; воно дає мені можливість орієнтуватися в ситуації. Цілісне ж розуміння *можливої екзистенції* включає в себе розуміння того, що для остаточного прояснення цього питання належить звернутися до передумов екзистенціальної відвертості, яка висвітлює те, чим я є насправді, а не лише те, чим я є в емпіричному світі. З виникненням цієї відвертості визнання реальних меж існуючої ситуації означає, що в її межах я виступаю лише об'єктом впливу інших людей; саме визнання існуючого стану справ, незважаючи на його неостаточний характер, унеможлиблює (з емпіричної точки зору) подолання вже існуючих меж. — Екзистенціальне *прагнення відвертості* охоплює, з одного боку, невблаганну ясність знання [мого] емпіричного буття, а з іншого — можливість реалізації того вічного, що є в мені; тенета емпіричної дійсності та свободу їхнього подолання; визнання конкретного буття та його заперечення, — позиції, що лише зовні виглядають як протилежні.

На таке прагнення відвертості можна зважитися тільки в комунікації, тільки в ній воно може здійснитися — це прагнення вийти за межі конкретного буття, щоб у такий спосіб наблизитися до власної екзистенції. При цьому прагнення до відлюдності (як маска чи засіб безпеки) призводить до вдаваної комунікації, до нездатності зважитися на справжню комунікацію, до сплутування свого

конкретного буття зі своїм вічним буттям і, звідси, намагання врятувати перше. Відлюдністю знищується відвертість, в той самий час, як виникнення відвертості та подолання нею емпіричного буття слугує уможливленню екзистенції. Коли у виникненні відвертості я втрачаю себе (як певне емпіричне буття), то роблю це лише для того, щоб знову відродитися (як можлива екзистенція); на самоті я зберігаю себе (як емпірична істота), але мушу втратити себе (як можлива екзистенція). Відкритість та екзистенціальна дійсність так відносяться одна до одної: виникають із небуття, підтримуючи одна одну.

Цей процес виникнення дійсності як виникнення відвертості здійснюється не в межах ізольованої екзистенції, а тільки разом із іншим буттям. Коли я самотній, то про мою відвертість марно й говорити. Її виникнення є процес у межах комунікації — своєрідна *боротьба*, котра є одночасно й *любов'ю*.

3. Любляча боротьба. — Комунікація як любов не є сліпою любов'ю, байдужою до свого предмета. Вона, як любов-боротьба, висвітлює свій предмет, ставить під сумнів, вагомо й вимогливо відрізняє одну можливу екзистенцію від іншої.

Комунікація як боротьба є боротьбою окремої людини за екзистенцію, котра тільки й існує в цій боротьбі як для себе, так і для інших. Тоді як у боротьбі в межах повсякденного буття використовується будь-яка зброя, хитрощі та облуда, а з іншою людиною поведяться як із ворогом, принципово відмінний стан справ ми маємо, коли йдеться про боротьбу заради екзистенції, за безмежну відвертість. Ця боротьба виключає силу та будь-які переваги, а ставлення до іншої людини нічим не відрізняється від ставлення до самого себе. Тобто в цій боротьбі обидва повинні беззастережно ставитись один до одного і так само ставити запитання. Екзистенція стає можливою завдяки зусиллям обох у цій боротьбі (яка лише частково об'єктивується і є незрозумілою з точки зору мотивів повсякденного буття).

У боротьбі комунікацій виникає особлива *солідарність*. Вона вперше надає можливість піддати сумніву будь-яку крайність; це стає важливим тільки тоді, коли допомагає досягти спільного результату. Солідарність зводить боротьбу до боротьби заради екзистенціальної комунікації, що в ній будь-яка потаємність відступає на другий план, а на перший виходить відкритість майбутніх друзів, для яких вирішальною є спільна боротьба за екзистенцію, з усіма її надбаннями й утратами.

Можна визначити деякі *правила* цієї боротьби за відвертість. Це небажання переваг та перемог: той, хто відчуватиме таке бажання, відчуватиме й неспокій та провину й мусить намагатися подолати їх. Коли всі карти розкрито, то не роблять жодних незавбачуваних кроків назад. Взаємна прозорість, зрозумілість охоплює не лише зміст комунікації, але й шляхи її досягнення. Кожен приходить сам до себе з допомогою іншого. Це не боротьба двох екзистенцій одна з одною, а спільна боротьба супроти себе й супроти іншого, та насамперед — це боротьба за істину. Ця боротьба відбувається у двох вимірах, які можна порівняти між собою. Вони обидва (на відміну від технічних засобів боротьби) є схожими між собою тим, що є взаємним напруженням усіх сил. Це порівняння пояснює, чому саме кожен відкриває, як тільки може, себе та іншу людину екзистенціально. Змінити й полегшити цю ситуацію можливо лише поверненням до царини наявного буття. Але там комунікація припиняється. Віднайдення справжніх підстав для прийняття такого рішення потребує величезних зусиль. Зникає комунікація і тоді, коли вона перетворюється на софістику, тобто коли боротьба перевершує здатність до неї людської душі.

Жодна річ, що відчувається як значуща для людини, не може залишатися без відповіді у процесі комунікації. В ній мушу все зважувати, реагувати на всі тонкощі, на все те, про що запитує мене інший, бажаючи мати відповідь. Він має почути відповідь навіть на ті запитання, які він сам інстинктивно намагається приховати. Моє звернення до когось, нашу розмову також можна вважати запитанням, але я [сам] не повинен наполягати на відповіді. Необмеженість розмови та відповіді також належить справжній комунікації. Тут не можна забувати навіть миттєву, побіжну відповідь.

Коли боротьба [заради екзистенції] здійснюється таким чином, то за її підставу вже править згода, як і при формулюванні запитань до іншого. Завдяки цьому й розкривається солідарність безпосередньо в запеклій боротьбі екзистенціальної комунікації. Адже ця боротьба не роз'єднує, а є натомість шляхом до справжнього об'єднання екзистенцій. Правилom цієї солідарності є абсолютна довіра людей одного до одного, а боротьба в її межах — це аж ніяк не те протиборство, що звичайно слугує підставою для заснування партій: тоді б ішлося про боротьбу за істину не в екзистенціальному, а в загальнозначущому розумінні.

Істинність у такому значенні не може забезпечити свободу екзистенції й водночас не бере до уваги існування тих духовних закономірностей та психологічних спонук, що зосереджують особистість на самій собі, ізолюють її від інших людей. Ці сили розбурхують та об'єднують, забезпечують вільне функціонування екзистенції, виходячи із законів та умов її існування. Адже, не знаючи цих законів, не зрозумівши їх, людина не може оволодіти власною ситуацією. Коли вона хоче бути вільною у найвищому пункті своєї екзистенції, вона має повернутися назад, але не знає як це зробити.

4. Комунікація і зміст. Коли, попри всі зовнішні обставини, людина прагне до інших людей, вона намагається відкрити найістотніше, її метою є безпосереднє єднання людських душ, без огляду на явища світу наявного буття.

Проте, екзистенція зустрічається у *svīti* з іншою екзистенцією не безпосередньо, а лише за допомоги змісту. Бо внутрішня сила душі потребує як [форми] діяльності, так і можливості її [змістовного] втілення. І якщо комунікація є неможливою у вигляді безпредметного втілення душі поза простором і часом, то так само неможливими є й зрушення [екзистенціального] буття особи лише в межах матеріальної дійсності. На перший погляд, здається, що душі доторкуються одна одної безпосередньо; вони мусили б відчувати це у трансцендентному, поза буттям у світі. Саме в цьому випадку набуває об'єктивного значення таке безпосереднє відношення, бо лише трансцендуючий зміст може стати мірою справжньої комунікації. Цьому сприяє також її участь у мирських ідеях, завданнях та намірах, якими позначається життя у світі.

Схильність людини вважати безпосередній контакт справжньою комунікацією, хоча мало що в цих почуттях відповідає її вимогам, зумовлена почуттями симпатії та антипатії. Сфера ж безпосередніх контактних стосунків простягається від спільного вітального існування — до еротичного розладу, від можливості брати участь у розмові, виходячи із самої конституції людей, — до взаємного мовчання. Та в кожному з означених випадків ми маємо справу з безособовим і типовим; вони аж ніяк не є ступенями в розвитку власне людської особистості (*eigenteichen Selbst*). Безпосередність захлинається в межах вітального руху, зникає разом із ним; адже тут вона має лишень можливість, яку ще належить зробити реальною та зберегти. Позбавлений смислу будь-який безпосередній контакт за-

лишається пустим. Проста вітальна молодіжна спільнота, просте об'єднання без намірів якоїсь діяльності у світі, дружба без мети та ідеї, спільна радість у грі та у спорті приносять людині задоволення. Але цього задоволення ще не досить, якщо йдеться про життя людини в цілому. Коли ж любов між людьми, попри всі зовнішні обставини, має вже вкорінитися у трансценденції, то можна стверджувати, що тут, незважаючи ні на що, виникає нова симпатія, а любляча комунікація приводить — і зобов'язує — до нової безпосередності.